

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 33 (1919)

Artikel: Rapport davart il Dizionari rumantsch per l'an 1918
Autor: Pult, C.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-193411>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 01.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Rapport

davart il Dizionari rumantsch

per l'an 1918

da

Prof. Dr. C. Pult.

Davo avoir portà da Mars 1916 innan bod cuntinuamaing tuot la greiva chargia sulet sainz'oter agüd, speraiv'eu quaista vouta per davaira, cha cul renascher della natüra, cur tuot ans suria da nouva spranza, eir il fedel compagn, chi cun mai avaiva löng divis staint'e fadia, cumbatta e desillusiun, ma eir quell'intima sodisfacziun, quel nöbel plaschair, cha mincha nouva revelaziun, mincha pitschna scoperta sporscha largiamaing a quel chi cun amur as dedichescha al stüdi del ajen pled, — eu speraiva cha quaist fedel compagn turness a'm spendrar dalla naira suldüm chi dad ans regnaiva in nos pover bureau.

Id eira destinà otramaing. Il pover giuvan, chi in sias chartas s'almentaiva cuntinuamaing da nu podair am sporscher quel agüd, ch'el vess gugent prestà, as remettet plan plan da sia greiva malattia tant inavant da podair lavurar qualchosa sü ad Arosa. Ma que füt da cuorta dürada. Ils 8 November 1917 am tramettaiv'el tuot cuntaint ün discret nommer d'observaziuns sursilvanas per il material da trametter quel mais als Sigrs. correspondents. Ils 26 del medem mais am scrivaiv'el: „Questas paucas lingias per far de saver ad Els ch'jeu entscheivel oz cul metter ensemen las spediziuns dils correspondents per il meins de December, aschia ch'jeu vegnel a saver termetter quellas en circa 8 dis.“ Ma ils

5 da December am rivet inavo tuot que ch'eu vaiva miss a sia disposiziun cun üna charta del Dr Knoll, directur del sanatori, chi am dschaíva cha seis stadi da sandà — causa üna dandetta influenza — nun al permettaiva plü da lavurar. — Que füt il principi della fin. Da là davent pacas e tristas novas. Ils 12. I 1918: „Els vegnen ad haver de luvrar pli che delgavunda. O! sche mo jeu savess esser leu e gidar! Speranza ch'jeu vegni aunc ina gada en gamba.“ Il 2 Favrer m'avisaiv'el, cha'l docter al avaiva permiss d'ir a chasa: „sch'ins vesa, ch'ei vegn nuot en in liug, sche craigel jeu, ch'ei seigi pli bein fatg ded irà enzanua auter e far in'emprova, mo buca memia tard, sco ils biars fan“. Damaja amo ün pa d'spranza. Eir cur ch'eu rivet ils 8 Mars a revair il disfortünà ami a Cumadè < *Caumatorium*¹, q. v. d. *il lö del repos*, la chasa paterna sülla verda costa banadida dal sulagl sur il Rain via, il chattet eu in seis pover let circondà dalla chüra da seis bab, quel vegl paur grischn s-chet e bandus e da tuots ils seis. Il zich d'flamma chi ardaiva amo in quella micla d'corp as nudriva da quaist'amur e da quella per l'ouvra, alla quala el avaiva dat sia vita. El fet ün sforz e tschantschet del avegnir da seis Dizionari, e, manzunand il bsögn dad ir bainbod a dumandar oura là sü sün Muntogna (Heinzenberg), seis ögls glüschivan tristamaing, sco d'üna lontana, lontana, massa bella spranza da revair darcheu libramaing quel sulagl, chi nu podaiva rivar fin ad el, dad udir darcheu il viv pled d'ün pövelet, chi sta per ans dvantar infidel. — . . . Ils 8 Lügl clamaiva il sain là gio be daspera l'ascher (igl Ischi) da Trun cun sulas cloccas üna pensusa raspada per accompagnar sül ultim viadi ad Andreas Casanova.

✚ Andreas Casanova, vaschin da Vrin in Lugnezza, ais nat ils 31 December 1885 a Cumadé, majuria appartgnainta al comün da Trun ed acquistada da seis genituors avant üna quarantina d'ans. In quaista riainta cuntrada passantet el sia infanzia in cumpagnia da seis affeziunats fradgliunzs. Ün di, giand gio pella senda vers Rabiis, inscuntret el ün modest omet, chi gniva zoppiand da qua sü. L'amuraivel viandant fermet sü il giuvnet, il dumandand dinnuonder ch'el gniva e che ch'el faiva e davo l'avair intratgnü üna pezza sur da nossa bella patria e favella, al regalet el ün cudeschet plain d'poesias. Il scolar, appaina tuornà a chasa, as mettet landervia a leger „La méta da fein“, „La Pro-

¹ Cf. Huonder, Vokalismus, 508. Separat: 82.

vidienschä“ e tantas otras, ch’el nun invlidet mai e ch’el citaiva minchatant in nossa stüvetta a Cuoirä. Neir il nom, la persuna ed ils plets pronunziats dal autur da quaistas rimas, Alfons Tuor, nun invlidet el mai. Chi sa schä l’ami inseparabel d’avant blers ans, il conscolar, cul qual il scrittur da quaistas lingias avaiva gnü tantas lungas disputaziuns in vers improvisats ed in prosa strabilianta là sün nossa stanzetta della „Walhalla“ durant ils seconds acts da nossas seduttas della Zofingia, chi sa schä’l bun ami barmör presentiva, cha quaiست prus mattet füss destinà a dvanter üna ferma pozza da nossa *mumma romontscha*? Oh, sch’el vess podü ingiavinar, ch’ün di el gniss a cumbatter per ella cun mai sül medem champ da battaglia.

Intant il giuvnet, chi avaiva dat prova da bun talent, gnet miss al gimnasi della Clostra da Mustêr (Disentis). La prüma dumanda, cha Pader Maurus e Pader Baseli am faivan suriand da cuntantezza, cur eu giaiva a ’ls chattar, eira adüna quella del stadi da sandà da lur Andreas Casanova. Seis conscolar J. Demont, redactur del Bündner Tagblatt, ans quinta in No. 166 1918 del dit fögl, ch’el eira sovent primus in sias composiziuns latinas ed ans disch plü inavant: „Dem Schreiber dieser Zeilen hat der Verstorbene wiederholt in wohlgesetztem Latein Nachricht und Gruss zukommen lassen.“

Passà da Mustêr a Friburg per far las classas otas del gimnasi, füt el ün dels fondaturs d’üna società rumantscha da students, chi avaiva per mera da cultivar nos linguach patern. Fingìà quella vouta demosset el seis grand interess per las tradiziuns popolaras, ignand ün referat sur üsis e costüms nella Cadi. — Eir per la Romania füt el ün dels plü valurus cumbattants. Nomnà actuar nel 1904/05 aisa da ringraziar surtuot a sia lavur instancabla, cha quaiста società, chi ’ns dà üna dellas plü bellas publicaziuns rumantschas, *igl Ischi*, nun get ordglioter nels ans subsequaints.

Davo la sesavla classa interrompet el seis stüdis per motivs, chi nun am sun clers. Que para chi as trattaiva d’üna delicata questiun da conscienza. Forsa cha sia nomina sco segretari del Dizionari rumantsch, chi avgnit güst quella vouta, il rinforzet in seis propöst e ch’el da leiv cour e cun curaschi admirabel as decidet da renunziar a tuott’otra plü brillanta carriera per as dar cun corp ed orma a seis amà idiom matern. Tanter ils grands merits da Dr Melcher nun figüra in seguond lö quel, dad avoir

savü acquistàr üna tala forza per noss'ouvra naziunala. — Andrea Casanova entret in piazza nel 1908, q. v, d. duos ans davo cumanzà cun la raccolta, ed in December 1911 fet el cun seis fidà magister la müdada a S-chanf, inua el lavuret da buna vögla infin al mumaint cha l'idioticon gnit usché dandettamaing e tragicamaing privà dal man expert e sgür chi l'avaiva manisà fin allura. In quels duos ans da dmura in Engiadin'ota il giuvan segretari imprendet a tschantschar correntamaing il putêr. Sün sia guida, seis curaschus mossader, chi l'avaiva savü manar usché bain sü per quellas crappusas vias, stippas e stanglantusas, guardaiv'el suvent inavo cul cour plain da recognoschentscha, cun ota stima. — Scha qualchosa ais vaira vi dalla grafologia — ed eu crai landervia — schi aisa bain greiv da chattar üna tala affinità da character tanter duos persunas, chi nun avaivan gnü avant inguotta da che far insembel; l'eivna passada amo n'hai stovü stüdgjar üna buna pezza per gnir landroua, sch'ün dat zettel eira stat scrit da Dr Melcher o da Casanova; — o avaiva forse il prüm savü talmaing captivar il seguond, ch'el imitet, sainza savoir, perfin la fuorma exteriura da scriver? — La sumglientscha tanter quaistas duos scrittüras ais qualchosa da vairamaing miraculus.

Co cha nus stumplettan lura dalla fin del 1913 innan la greiva chargia sü pel mal serraduoir¹, ans fand spadla l'ün l'oter, — la chargia, chi gniva pü vi e pü ota, ed imnatschaiva da'ns terror ün bel di tuots duos — ha eu amplamaing descrit in meis rapports. — Quel omet tanta micla, cun sia fatschetta secha ed agüzza, ma plaina d'resolutezza, quel lavurunz instancabel cun sia volontà d'fier e sia calma energia impressiunaiva tuot quels chi'l guardaivan a lavurar, — e chi chi s'avaiva miss in cheu da podair büttar suot sura cun üna spadlada ün davo l'oter tuot ils grips, chi eiran crodats sülla via ed impedivan l'avanzada e da rivar sü l'ot cun trais sgiarvitschs, quel s'inacorschaiva bainbod, ch'ün rizz'oura bler da plü cun lavur cuntinuada, quaida e bain masürada co cun sforzs nervus ed impaziants. Observand co cha'l prus e modest giuvan scrivaiva l'ün davo l'oter adüna cul medem sang fraid, impassibel, cun sia scrittüra clera, spassiunada quels zettelins verds ün davo l'oter, sainza interval, sainza pos, — quels zettelins chi's mantunaivan sü da di in di, fuormand plü

¹ Vial stret da muntagna, sfondrà aint il terrain, in maniera chi resta sco duos spondas dallas varts.

tard otas colonnas sül plat d'in mez da nossa scrivania, — as vezzaiva cler, quanta resistenza ch'üna conscienza seraina, il religius sentimaint del dovair e del sacrifici per üna chosa soncha, po dar eir a quel chi fisicamaing ais tuot oter co ferm.

Nà cha la passiuin al vess mancà. — Co glüschivan seis ögls cur el inscuntraiva ün vocabel nouv, tipic, chi daiva perdüta del spiert grischun o dell'istoria da noss vegls, — e cur ch'el quintaiva da sias cumbattas e victorias rapportadas a *Broil* (Brigels), *Tujetsch*, *Medel*, *Sumvitg*, *Duvin*, *Vrin*, *Laax*, *Scheid*, *Ferrera dad aint*, *Vaz sura*, ingio el s'avaiva fermà plü löng per dumandar oura il vocabolari della contrada, — greivas cumbattas, ch'el avaiva la saira a zunft cun qualcha autorità del lö o cun qualcha pauret, chi avaivan sur della natüra della lingua e del idioticon ideas del tuot specialas e — da buns Grischuns — tгнаivan dür landervia. — E las bunas vegliettas, pro las qualas el giaiva usché gugent a plaz, las vegliettas, chi al prüm pel solit, avaivan ün vaira respect davant el e faivan dellas tuottas per as tgnair dalöntschi quaist malauardà, quaist mez striun, al qual nun eira da's fidar, — ma chi, davo pac temp, as laschaivan usché chönsch conquistar il cour inter. — Cur ch'el quintaiva da quaistas chosas e da bleras otras eira que ün milli dalet da star a'l tadlar.

Il dizionari e las lavuors per el, eiran sia vita. El nu cognoschaiva oter. In quaista chosa nu vezzaiv'el ingüns cunfins. El nu guardaiva süll'ura. Amo tard aint pella not palantaiva que in quella chasetta tanter la bos-ch'aint our'illa Loëstrasse, e a travers la glüsch misteriusa della lampa, as vezzaiva üna sombriva s'movand vi e nan, pigliand nampro da tuotta sort s-chacclas, svutrand in ellas, notand qualchosa, as femand ün momaint per refletter, mettand ün pêr s-chacclas in ün oter lö e recumanzand la medemma manipulaziun. Pustüt vers la metà del mais, cur chi eira nom da preparar la spediziun, eira que ün grand fatschögn. Il mimeograf nu chattaiva pos infintant cha tuot ils fuormulars eiran trats gio, eir scha que düraiva ün toc davo mezza not. *Casanova avaiu' inclet, cha'l bön, cha las ouvras idealas ston gnir fattas per l'ideal sves, sainza spranza da recognoschentscha e cha la megladra paja ais l'aigna conscienza.* — In sia granda modestia nu daiv'el ingün pais allas lodavaglias e pacs savaivan novas da sia ümla existencia. Be alchüns sclerits, chi savaivan appretschar las bunas intenziuns del giuvan patriot, gnivan mlnchatant a'l vair sül bureau. Que eira lura seis gust da'ls muossar e

declarar tuot las chosas cun grand'exaclezza e da'ls far penetrar nell'orma del futur monumaint naziunal. Cun divers buns amis, in part conscolars da Mustêr e da Friburg, fondet el l'ultim an da sia dmura a Cuaira l'*Uniun romontscha*, alla quala partecipettan bainbod tuot ils Sursilvans della chapitala ed eir oters rumantschs. Ün dels prüms referats, gnüts in quaista cumpagnia füt quel da Casanova sur l'Idioticon. — Aich dids davo inscuntret eu Cussgl. naz. A. Steinhauser, b. m., chi eira be fö e flamma per quaista clera e sentida exposiziun della materia.

Intanta gnit vers la metà da Mars 1916 quella pleuritis mal-prüvada, chi l'obliet da's culgiar nel „Kreuzspital“ da Cuaira. Là pür vezzet eu, quants cours, ch'el avaiva conquistà cun seis far modest e bandus. Mai ch'eu füss i a'l chattar sainz'esser in cumpagnia cun divers oters e da lur discuors, turnand dalla visita, as vezzaiva, quant ot, ch'els il stimaivan. Tanter quaists as chattaiva sovent eir üna modesta giuvnetta, chi in el vaiva miss tuot sia spranza.

Davo avoir passantà var trais mais o plü in quaist spidal, s'avaiv'el remiss tant inavant da podair ris-char da tuornar in sia chasa paterna a Cumadé e's dar in mans alla pisserusa chüra da nos Dr Nay. — El cumanzet là bainbod ad excerptar e tramettet aint diversa tschientinera da zettels nouvs. — Sia corrispondenza cumanzet a dvantar plü viva e plü frequentata. Ils 18. December 1916 am scrivaiv'el tanter oter: „Nossa Romontsch ha puspei piars in de ses premurai fegls. Sundel staus tut stuius udent che la freida mort hagi sdrappau schi anetg *Deplazes* ord nies miez. Tier la sepultura de *Maissen* havevel jeu giu caschun de far enconoschientscha cul preziau defunct.“ La „freida mort“, chi avaiva trat cun sai davo Huonder e Melcher eir quaists duos giuvans romanists talentats, dels quals surtuot il prüm, *Deplazes*, giodaiva ota stima pro seis professers Gauchat e Jud ed eir pro'l Dr Lutta, quaista fraida mort, chi avaiva miss seis ögls fingià sün divers oters e chi sa sün quals amo, quaista fraida mort faiva ün fos gö cul bun giuvan, chi tgaiva amo tant vi della vita ed avaiva amo buna spranza.

Vers la metà d'Mars 1917 cur la naiv cumanzaiva ad alguar e gniva pel Grischun la stagiun malsana cun seis favuogns e seis pantan, l'affeziunà collaboratur as decidet da gnir gio San Galla e retour seis löet davo nossa scrivania. El speraiva forsa, cha culla stagiun plü progredida da quaista contrada, in quel

verd frais-ch dellas collinas appenzellaisas sia temperatura nà del tuot amo stabla gniss finalmaing normala. In realtà as remettet el bain svelt qua pro nus, perdet ün pa la depressiun, chi'l squitschaiva ils prüms dids e riacquistet plan a plan a momaints l'antic curaschi. Seis fidà ami e conscolar da Mustêr, il Sigr. Mag. Willi a San Fiden, chi eira qua cun el nella medemna pensiun, descriva nel Bündner Tagblatt No. 163 (1918), usche bain las leidas spassiadas fattas cun el in mez alla verdüra e seis plaschaivels requints in rumantsch da Vaz sur da sias aventuras da là sü e finischa quaista descripziun culs plets: „Ganz heraus-gesagt hat es uns der liebe Freund nie, aber „zwischen den Zeilen“ haben wir gelesen, dass der romanischen Sprache noch mancher wertvolle Beitrag — abgesehen von der Mitarbeit am Idiotikon — beschieden gewesen wäre, wenn der hoffnungsvolle, viel versprechende Baum nicht so früh hätte welken müssen.“ Che mà vulaiv'el ans dar? Eu nun ha ingün'idea. Sgür ais cha, sch'el ans daiva qualchosa, schi cha que eira roba da vaglia. Chi chi ha viss che cha que vol dir da lavurar pro nus, quel nun al farà sgür ingün imbüttamaint da nun avair publicità inguotta. Sias ouvas stan per uossa amo aint illa sombriva. Ellas scleriran da tant plü bella glüsch üna voula, ch'ellas podran gnir oura. — A l'vair a lavurar in quel temp qua in nos bureau, ingün nun avess dit ch'el füss stat malà. Que giaiva tuot inavant cun sia solita calma sgürezza ed el prestaiva bod tant co als buns temps a Cuoir. Ma . . . la temperatura continuaiva a restar variabla e vers la metà d'Gün det el loc al cusagl dels docters dad ir a far üna cura radicala ad Arosa. El get e . . nu turnet plü a San Galla. Da quaist temp da vanas spranzas e tristezas ha eu quintà in meis rapport da l'an passà e qua nell'introducziun. El seret seis ögls per adüna ils 8 Lüggl 1918, rassegnà nella vöglija da nos Segner. Il Rev. Sigr. Ch. Caminada da Trun, chi l'avaiva assisti e consolà in seis ultims dids, ans quinta nella *Gasetta romontscha* dels 10 Lüggl 1918 (No. 28): „El ha portau sia malsogna cun fermezia ed ha mirau encunter alla davosa ura della veta cun resignaziun. El veseva sez co sia giuvna veta mava alla fin. El ha priu comiau da plirs amitgs cun scriver, ch'ei seigi ussa sera e ch'el quenti ussa mo cun l'autra veta. Ord las „meditaziuns nocturnas“ (Nachtgedanken), in cudischet de s. Augustin, tg'el legeva mintga di duront il davos temps de sia malsogna, retergev'el las ideas de consolaziun, ch'enfermevan el. Tgi che ha visitau el,

ha stoviu dir, ch'el seigi senviaus cun egl clar e cor lev viers la perpetnadat . . .“

Nos pover rumantsch ha pers in Andreas Casanova ün pastur fidà chi cognoschaiva mincha nuorsa, mincha tschot, minch'agné da dalöntschi in mez alla granda e svariada malgia gio da sia noda e da seis clam. — Cun el ais i ün spiert modest e profundamaing religiüus in tuot ils sens del pled, ün giuvan da gran buntà da cour, da rara energia, dotà d'ün' uraglia finezzas, da bun dun d'observaziun e d'üna memoria vairamaing prodigiusa. — La lavur dad el prestada, tant sco quantità co sco qualità, — ch'ün pensa be a tuots ils bels möds da dir, ils plects rars, las fuormas vairamaing tipicas sursilvanas, ch'el savaiv' adüna chattar, cur cha nus mettaivan insembel il material pels correspondents — la lavur dad el prestada in quels 8 ans, chi al füt concess d'as dar del tuot all'ouvra, rappreschainta ün dels grands craps, dels grands pais sülla bilantscha dels merits per nos Dizionari rumantsch.

In üna lezia stampada cun seis retrat in memoria sia pel di della bara, figüran alchüns vers ad el dedichats da persuna chi'l savaiva stimar (Dr Nay?):

Il vegl lungatg de tia mumma
Has carezau e cultivau,
Ses scazis en splendusa summa
Has ti al pievel conservau.
Lu ha la mumma d'Accladira
Clamau daven ord la lavur
Von sera tei tier la ventira —
Stai bein, ruaussa en honur!

E seis löet davo la scrivania restaiva vöd. Co l'occupar? Co chattar quel chi degnamaing e cun success podess tour aint quaist sez guaivd da tant' e tala pussanza da prestaziun per la misra recompensa materiala cha 'ls s-chars mezs existents permettan d'al attribuir? — Il bab, chi ha adüna protet eir nos pitschen pövel, ha il prüm mania bain cun nus. — La Società reto-romantscha savet acquistar per l'ouvra in *Dr Conrad Martin Lutta*, ün giuvan scienzià da gran vaglia, chi da divers ans din nan avaiva dat sias megltras forzas al stüdi dad ün dels plü interressants tanter noss idioms ed al stüdi da nos rumantsch in general. — Sia finezza straordinaria d'observaziun linguistica

s'avaiva tamprada in lungs ans da preparaziun suot la chüra ed eccellente guida d'ün Professer Gauchat e Jud a Zürich. — Üna tala scoula, cunjütta alla pratica fatta da divers ans, paraivan sco l'avair predestinà per quaista piazza. Infra cuortischem temp il giuvan filolog s'avaiva lavurà aint talmaing pro nus, ch'el sezzaiva ferm in sella. Ma il tschel serain as cuernet darcheu bainbod. Clamà a servir alla patria ils 11. November 1918 al temp del dschöver (Streik) general, füt el, sco tants oters bravs sudats, vittima della malprüvada grippa e morit dalla puoncha ils 26. November 1918 al spidal militar da Frauenfeld alla medemm'età da 32 ans sco Casanova, davo avoir collaburà cun mai appaina 4 mais.

✦ Dr Conrad Martin Lutta. — A prüma vista il char defunt faiva l'impressiun d'ün giuvan quiet, da pac plets, plütösta retirà, ant tmüch, pigliand il muond sco ch'el ais cun quaida rassegnaziun e madüra riflessiun. Ma quels, chi han gnü la fortuna dad entrar in relaziuns plü intimas cun el e da cognuoscher plü a fuond seis esser franc, s-chet e real, la limpida pürezza da seis sentimaints e sia buna volontà, quels chi han viss in seis ögls las sflamgiadas¹, cha'l giuvan, expert dellas chosas da quaist muond, as sforzaiva plütösta da zoppantar, sflamgiadas, chi denotaivan bod algrezia vi da charas memorias, bod ün nöbel fö per tuot que chi ais bel, bun, güst e correspuonda alla vardà e bod ün afraid, implacabel dispretsche, perfin ün pa malizius ed ün zichin lumbardun (cur ch'el vezzaiva ad ir mal als noschs) cunter tuotta fosa apparentscha, vöda simulaziun ed ingüsta prepotenza; quels chi l'han viss in seis vaira esser, san cha in el, sco cha que dvainta per nus bod tuots, avdaivan duos natüras, la prüma, immediata, clera e simpla, dictada surtuot dal affet, — natüra, chi, cul ir dels ans, vain plü vi e plü balchada, retgnüda, superada, zoppantada suot ün zindal plü o main transparent, dalla segunda, chi ais figlia del cumbat per l'existenza, dell'esperienza, dellas decepziuns, chi ans rivan ils ögls, — ma ans sblachischan e ans consüman, — del sen critic e della cristiana remischiun.

In pacs da nus quaistas duos natüras, bod adüna cuntradictorias, as muossan in möd usche lampant sco pro'l char ami cha nus tuots cumplandschain.

¹ L'ögl sün la fotografia (pag. 1) nun ais l'ögl da nos Lutta. Sia expressiun solita eira bler plü amiaivla. Surtuot l'ögl dret cun la pupilla lada, bod da vaider, ais del tuot fallà. — Casanova nu podess esser plü bain. —

Nat ils 3 Settember 1886 nella chasa da parvenda da Seewis in Partenz, passantet el sia leid'infanzia a Zuoz, ingio seis bab, Reverend Mathias G. Lutta da Flond (nella Foppa) eira stat clamà sco minister del pled divin l'an 1889. — Cun seis ot fradgliunzs — el eir'il Benjamin dels mats, be üna sour eira plü giuvna co el — e cun tuot seis pluoders as giovantaiv'el cul plü grand dalet suot il tschel serain da nossa Engiadina. Visp, robust e plain d'curaschi, ant sulvadi, ün pa da quai sül mal far (sco cha infants vivs solan esser bleras jadas, pustüt cur ch'els sun tgnüts severamaing dals genituors) daiv'el bler da rumper il cheu a bab e mamma ed allas sours plü veglias. Nà ch'el vess commiss chosas noschas, ma el eira tuotta di a raiver sù per las saivs, sù per la gripa, a travachar l'aua ed oter plü. Ün di al portetna a chasa cun ruots ün bratsch ed üna chamma; ün otra vouta, as rampignand s'avaiv'el slizzà sù malamaing dal chandun infin al giavé. Il docter, in cusind la plaja, restet be stut della forza d'anim da quaist büzzet, chi laschet far tuot sainz'as mouver, sainza dar ün sgiargiat. Il schlisular, ir sül glatsch, il rupettar per quai suot, la gimnastica eiran seis dalet. — Ün da seis conscolars, ch'eu vazzet la sta passad' in Engiadina, am quintaiva, riand dal plaschair, del glatsch, cha Martin ed ün pêr oters vaivan miss ad ir dasper l'En e della fortezza d'naiv, ch'els vaivan savü far sù aint illa „Lavina“ our'ill'uscheditta „Champagna“ sper Zuoz.

In mumaints plü quiets avaiv'el grand fatschögn dad ir a favgia a trar il fol, a tgnair ils fiers aint il fö e a nun perder d'ögl üna sula mossa del faver per podair imprendar tuot güst precis. — Seis bab, il degn plavan, chi avaiva, usche am para, in blers risguards qualchosa da tolstojan, lavuraiva gugent e bler da maister (falegnam), fand mobiglia e da tuotta sorts per la chasa. Eir ligiaiv'el svesse tuot seis cudeschs. Dad el acquistet il figl ultra'ls bels duns da pür e cristian sentimaint, quel grand indschign, quel sen pratic, quel bsögn d'as occupar eir materialmaing, chi'l distinguiva plü tard nel cuors da sia vita. — El faiv'els giovattels per seis fradgliunzs, stüvas da poppas per sia sour plü giuvna, Betty, ch'el manzunaiva cuntinuamaing, sco tuots ils seis, — el faiva spadas e helms per seis amis, chi defilaivan lura supergius davant lur chapitani. Ün stupend bastimaint a vaila, rizzà sù eir quella vouta cun seis ajens mans, fotografet el plü tard e seis ögls glüschivan cur el manzunaiva quaista fotografia, ch'el tgniva sù, sco l'original e sco tuottas, eir las plü pitschnas memorias,

cun üna pietà, ün pisser ed ün risguard, sco scha que as trattes da chosas sonchas. E per el eiran ellas chosas sonchas, simbols della vita seraina da famiglia, della choda affecziun vi da quaista, chi ais statta sia pozza, la staila chi guidaiva seis impissamaints infin al ultim mumaint da sia operusa existenza, seis sömi cuntin, il sulai chi ris-chodaiva sias uras da suldüm in eistras cuntradas.

E la saira sül far della not, cur nos spiert s'abanduna alla contemplaziun e cuorra davo milli fantasias e va in tschercha del sen e del esser da nos destin e del univers, il mattet staiva tadland cun devoziun, sainza perder ün pled, las trablas della sour Anna, la quintunza della famiglia.

Intanta gnittan eir per quaista, chi avaiva fin allura sustgnü ümilmaing e cun fermezza, as remettand alla vöglija del Suprem, il dür cumbat della vita, — intant gnittan eir per ella ils dids da prova. Duos frars, l'ün destinà ad imprendder reverenda, l'oter magister, morittan ün davo l'oter alla frais-ch'età da 18 e 20 ans ed il giuvan Martin, chi eira entrà il 1902 nella terza classe del seminar a Cuaira ed avaiva passantà seis stüdis cun fich bun success, as fet mal güst ant ils examens, fand la gimnastica. Dalander üna greivna malattia, üna spezia da paralisys parziala e temporaria, chi 'l tgnet lià a let per fich lung temp, indeblind seis organisem e portand greivas consequenzas per tuot il rest da sia vita.

Quaists sun ils elemaints, chi ans permettan da penetrar ün toc inavant nella complexa mentalità del giuvan scienzià. Nus ils richattain tuots in seis esser, far e demanar dels ans posteriurs, dels ans madürs.

Per fortüna la malattia manzunada nun avaiva laschè inavo ingünas mendas visiblas, ne fisicas ne morales; seis spiert eira restà cler, seis ögl blau-grisch sgür e penetrant; il gust per il liber movimaint nel ajer pür, la vöglija dad ir in muntagna, da far bellas evoluziuns sül glatsch in buna cumpagnia nun l'avaivan bandunà. El eira restà la guida preferida e fidada dels seis e dels amis pro lur frequentas excursiuns. — Ma seis organisem, sco dit, nun eira plü quel d'üna vouta. El stovaiva masürar cun grand'exaktezza mincha sforz mental e material; el stovaiv'avair üna chüra minuziusa da sia sandà; el eir'oblià da viver sco ün'ura. — Quaist bsögn ans güda forse a'ns sclerir sur da sia meticulousa, sorprendenta, incredibla precisun e punctualità in tuot las chosas, precisun, chi a prüma vista paraiv'exagerada. El vaiva, sco manzunà, ün pissêr stramantus per tuots seis ogets,

ils tgnaiiv'in salv sco la poppa da seis ögls; el vaiv'ün uorden admirabel; mincha micla gniva notada, inregistrada cun tuottas sorts da rinviainaints, tant dad esser adüna armà, adüna al corrent della minima chosa, sia in scienza, sia in que, chi risguardaiva sia vita privata. — Plü forse co il dit bsögn da regularità, serva a spiegar quaista sia exactezza, l'intensità da sia vita interna, intensità tala cha per el il passà restaiva adüna preschaint. Nus chattain pro el ün vaira cult dellas memorias, eir dellas plü pitschnas ed apparaintamaing insignificantas, sia dell'amada famiglia, sia dels amis affeziunats, sia da fats, chi l'avaivan impressiunà. Tschient fotografias, milli guaffans da tuotta sorts e chartas e bigliets infinits loaiv'el aint, ordinaiva, classificaiva, mettaiv'in tabellas cun amur commovainta.

Fich modest e alla buna, ümil e serviziaivel in tuots risguards, daiv'el però in sia aigna roba grand pais al exteriur. Vistmainta, mobiglia, cudeschs, ogets, tuot que chi'l circundaiva, stovaiv'avair üna fuorma plaschaivla, agreabla al ögl. In sia vita intima — del rest fich retirada — eir'el artist tras e tras. — El avaiv'ün bun dun e paschiun pel disegn. Alla scola chantunala al vaivna dat il cussagl d'as dedichar a tal stüdi. Quaistas sias facultats visivas s'accordaivan però in möd del tuot armonius cun quellas uditivas. Sia uraglia eira fina, artisticamaing fina e penetranta e — surtuot — scolada. El sunaiva gugent e bain il clavazin e chantar eira seis gust e dalet. Eu nun invlìderà mai quella saira, ch'el, appain' arrivà a San Galla, get cun mai alla radunanza della Società grischuna, e cur cha'l cor dad hommens, bain preparà, as mettet a chantar chanzuns rumantschas, el as ozet plain d'algrezia, get as masdar tanter ils chantunzs e fet udir our da tuottas sia bella vusch da tenor. — Que paraiva da vair nos bun Florian Melcher star sü dalla fossa. — Tanter il grand material, cha'l defunt ha laschà inavo, as chatta üna busta cun chanzuns (text e musica) in granda part rumantschas da Muoth, Alfons Tuor, Cristoffel Bardola ed oters, copiadadas bod tuottas a man. Sfögliand quaists scrits nu füt eu pac stut d'and chattar üna, missà in musica dal char ami sves; e chenüna? Güst precis quel frais-ch ditiramb da Muoth: „Vin novell e mattas giuvnas, — Co savuran vin e betsch!“ — Cha'l giuvan student, bod abstinent e da vita exemplara, haja clet oura güst quaista chanzun per la componer, nu dà da buonder a quels chi cognoschan a fuond a Conrad Martin Lutta. Il motiv and ais: la sincerità assoluta, la mancanza da tuotta simulaziun, l'af-

firmaziun decisa della vita. Nos Martin eira sincer al excess, d'üna sincerità passiunada, e, spredschand la mort, curaschus sco ch'el eira, amaiv'el tantüna la vita, la vita intima in buna cumpagnia, cun tuot la forza da sia orma.

Ma tuornain a'l sieuer in seis cuort viadi. La manzunada, malvantüraivla malattia, l'impedit da's preschentar quella vouta al examen da magister. — El profitet del temp liber, chi al restaiva, per as render vers il chod mezdi. A Firenze e Roma, frequentand cuors e partecipand alla vita cumüna, tscherchet el da s'aprofondir nella lingua, nels üsits e costüms da quel pövel chi tant l'interessaiva e del qual el seguitet a stüdgjar a fuond la vita e la cultura.

Returnà e passantats seis examens (1906) cullas megltras notas, chattet el subit üna piazza da magister a Puschlav e muosset conscienziusamaing, as fand bain vlair da scholars e pövel per duos ans. Siand lura stat clamà al Lyceum alpinum da Zuoz, ingio seis chars dmuraivan, ils Puschlavins — e forsa eir las Puschlavinas — laschettan ir bain invidas a lur „maestrin“ ed al dettan ün stupend attestat.

Rivà a Zuoz, profitet el dell'occasiun per continuar suot la guida del bab, bun latinist, a far la cognoschentscha della mamma da nos bel pled. — Il Rev. Sigr. Mathias Gotthilf Lutta, eira ün spiert profund, excellent cognoschitur del muond classic ed avaiva grand interess per tuottas sorts da noziuns ed eir pel rumantsch (cun tuot seis prenom tudais-ch). Prova and ais sia richischma raccolta da precius cudeschs e manuscrits ladins antics.

L'an davo (1909) il figl as rendet a Losanna, as fand inscriber alla „Faculté des Lettres“. El avaiv'in mera da dvantar magister real. Ultra als cuors pratics da lingua francesa udit el letteratura et „Histoire de la peinture dans les Pays-Bas“ da M. de Molin. Fini il semester da stad profitet el dellas ferias per tour ün cuors da vacanzas a Ginevra. Tanter sias bleras fotografias al staiva sten a cour üna chi l'alordaiva la stupenda gita fatta in gentila cumpagnia mixta a Chamonix.

Ed uossa rivainse a Turì, usche dschaivan nos vegls per Zürich, il grand centrum svizzer da stüdis chi ha dat a Lutta las armas per il futur, ma cuort combat. La glista da lecziuns udidas il prüm semester (inviern 1909/10) ha tuot ün'otra fisionomia, co quella dels seguaints. Appaina duos collegs linguistics, il rest,

dasper' ad ün pa d' storia e letteratura, tuot be filosofia (4 collegs). A partir dal seguond semester sparischan bod tuots ils oters noms e predomineschan decisamaing quels da Gauchat, Bovet e Jud. Eir las pacas otras leziuns sun da natüra linguistica o letteraria, sco: Wreschner „Physiologie und Psychologie der Stimme und Sprache“, Werner „Mittellateinische Lektüre“. Il giuvan student avaiva müdà idea; el as vaiva dat del tuot al stüdi della filologia romanza. Cun tuot sia grand' amur per nos bel linguach nun hal sgüra fat quaist pass da leiv cour, quaist pass chi per el eira da straordinaria portata economica, tant da podair pregiüdichar üna buna part da seis avegnir. Ils amis romanists, chi avaivan previss seis talent nà comün, il pled chod e persvasiv da Prof. Gauchat e pustüt la granda bainvöglientscha da Prof. Jud, il profuond cognoschitur da nos rumantsch ed entusiastic promotur da seis stüdi, inflammettan talmaing il giuvan per la bella chosa, ch' el, incuraschè eira da seis bun frar, il chapitani L. Lutta, il qual fet per el admirabels sacrificis, ris-chet da 's confidar all' onda dubiusa e cumbattet cun ella valorusamaing.

Conrad Martin Lutta eira ün da quels spierts profuonds, ils quals han il bsögn irresistibel d' as sclerir il meglder pussibel sur tuot las chosas umanas, chi stan a lur portata. Sfögliand tanter seis scrits as chatta notizias bain svariadas, as rapportand a champs sten divers. In quella part da sia biblioteca, ch' el avaiva tut cun el da Saas a San Galla per avoir adüna a sia disposiziun, stan daspera blers trattats filologics e storics eir: Eucken, Die Lebensanschauungen der grossen Männer, Otto Schmeil, Lehrbuch der Botanik ed oter plü. Ils motivs, l' avanzamaint, las consequenzas da quaista trida guerra l' occupaivan plü co que ch' el vulaiva demossar. El s' avaiv' approfondi in seis plü intims detagls e vulaiv' as fuormar ün ajen güdizi. Eu tem, cha qua il bun giuvan as vaiva, sco blers oters, laschè traschinar massa dalöntschi dallas bellas e grandas spranzas ed avaiva cunfinà cun lingia massa recisa il böen dal mal. — Sperain cha seis bels sömis as verificheschan. — Dr Lutta sentiva damaja cleramaing e fervaintamaing, cha nus, eir ans dand ad ün champ d' acziun limità in seis cunfins, nu slovain mai invlidar dad esser surtuot umans e d' ans tgnair adüna in stret contact cun las chosas chi interessan intensamaing nossa granda schlatta. — Ma, üna vouta tut incunter dal bab celestial ün talent tuot ajen ad el confidà, vulaiv' el far früttifichar tal il plü richamaing pussibel. El eira l' hom d' as dar

cun tuot sias forzas, cun tuot il fö da seis nöbel cour ad ün'intrapraisa, ch'el avaiva chattada degna dellas süuors da seis frunt.

Fingia il 1911, seguind l'excellent cussagl da sia pisserusa guida, Prof. Dr J. Jud, tschernit el *il dialect da Bravuogn*, il confluent da nos duos rumantschs, sco tema per sia dissertaziun. La lunga e vasta corrispondenza, tratgnüda in quaist regard cul buntadaivel preceptur, dà ün'idea dels sforzs infinits fats dal giuvan entusiast per nun perder our d'ögl ün sul fil da quaista taila müravgliusa, urdida chi sa cura e tessüda da milli generaziuns. — Quants mans, ch'el mettet in movimaint, saviand adüna profund gra a tuots, quant ch'el as fermet svesch sü Bravuogn e co ch'el giret in tuot nos Grischun, s'approfondind in möd admirabel nels oters dialects per podair ils cüngualar cul seis, che sacrificis, ch'el fet, giand fin al punct da far fotografar ün drama inter d'üna biblioteca da Londra, tuot quaist vezzeran nus nell'introducziun da sia lavur, chi in quaists noschs temps nu podet gnir stampada, ma chi vezzerà, sperain, bainbod la glüsch. — El avaiva tut la chosa talmaing a cour, cha, in seis grand fatschögn, eir las plü pitschnas questiuins s'impossessaivan d'el cumpletta maing ed el ris-chaiva d'as exponer al privel da dar massa grand pais allas particularitats e da perder da vista tschertas necessitats practicas, dellas qualas nus, pür massa, stovain tgnair quint. Seis professers Gauchat e Jud stovaivan bod il retgnair, bod eir l'incuraschar, perchè, vezzand la grandezza smisürada della chosa, sco ch'el l'avaiva tuta in vista, e dall'otra vart aviand adüna da cumbatter cun impedimaints fisics, economics, da temp e d'oter gener, cumanzaiv'el minchatant a's stramantar ed avaiva grand dabsögn da sustegn.

Il semester d'inviern 1912/13 as decidet el da passantar a chasa, a Saas in Partenz, ingio seis bab avaiv'allura surtut üna nouva parvenda, e d'as dedichar del tuot a sia dissertaziun. — Pür massa ils sforzs exagerats, chi surpassaivan la resistenza da seis organisem indebli, la mancanza da preziusas relaziuns cun amis e preceptuors, àvettan per consequenza, ch'el s'ammalet darcheu greivamaing da nevrastenia, malesser chi l'obliet d'interromper per ün bun temp sia lavur. Qua darcheu ils buns plets del rappreschentant da nos rumantsch all'Università da Zürich, Prof. Jud, al dettan nouva forza ed el as remettet alla lavur. Ma intanta gnit la guerra cun tuot seis impedimaints. Il giuvan stovet sacrificar üna buna part da seis temp al servezzan militar e la

dissertaziun nu gniva a fin. — Però, sco tuot las chosas noschas da quaist muond, ils dits impachs nu manchettan da portar dasper al nuschaivel, eir il bun früt: Cul temp plü lung, tscherts problems cumplichats as sclerivan in möd adüna plü evidaint e la lavur giaiva plü vi e plü acquistand il caracter d'ün'ouvra bain ponderada, severa, transparenta e geniala. — Attrat dal bsögn d'inquadrar seis ajen prodot nel ram general, s'approfondiv'el saimper plü in la filologia generala; e, siand il dialect da Bravuogn surtuot foneticamaing interessant, as spezialiset el in möd admirabel nellà fonetica pratica, disciplina, chi del rest staiv' in buna armonia cun seis excellent dun musical. Retscherchas sün quaist champ eiran sia vita. Ad ellas as daiv'el cun corp ed orma. Noss discuors sün spassiadas s'aggiraivan la metà del temp sün problems da quaist gener. Per fixar l'articulaziun cun precisun, s'avaiv'el fat far ün palat artificial. Il champ fonetic ais ün dels plü mal cultivats pro nus. Dr Lutta vess podü portar grand sclerimaint in quaist regard. — Ma eir las otras disciplinas filologicas al staivan fich a cour. Per as far ün'idea cun che abandun, ch'el as vaiva dat a sia vocaziun, as stovaiv'observar, co ch'el, ils prüms dids ch'el eira a San Galla straiv'oura las s-chacclas üna davo l'otra cun vaira paschiun ed avidità, svutraiv' in ellas cun impazienza e notaiva a dret ed a schvester.

Finalmaing gnit il di sospürà, il di della victoria, il di chi al det la sodisfaziun da dir avertamaing a seis professor Jud, que chi dalöng dinnan al staiva süls lefs. Ils 23 Lügl 1917, davo avair superà l'examen cun distinziun ed avair survgni per sia dissertaziun la nota „*summa diligentia et sagacitate conscripta*“, al scrivaiv'el: „Auch Sie, hochverehrter Herr Professor, freuen sich mit mir. War ich lange Zeit ganz gewiss Ihr Sorgenkind, das Sie so oft aus tiefem Kummer und Verzagtheit aufgerichtet und immer wieder mit frischem Mut und Zuversicht erfüllt haben.“

Düra eira bain statta la cumbatta, ma l'ouvra eira eir gratiada tala sco ch'el l'avaiva sömgiadas in lungas pisserusas nots.

Ma in quaista povra vita la leidezza cumpletta, püra, sainza nübla nu düra löng. Seis bun genitur al morit in prümavaira 1918. — Intanta davo oter servezzan militar gnit el a San Galla. — Eu crai, ch'el ais stat ün dels pacs, chi m'han inclet. Eir eu crajava d'avair viss profuondamaing in seis ögl prus e cler, ma qualchosa eira in el d'indefinibel, chi nu po esser cumprais, chi responda be ad üna vusch interna, vaga indeterminada. Che ma

eira que? Eira que forsa il s-chazi da cristian abandon, da püra vardaiveltezza, d'amur fidela, cha bleras generaziuns dels seis, dedichadas al servezzan del pled divin, al vaivan laschè sco preziosa jerta?

El vaiva blers amis e tuots as tignaivan vi dad el cun afecziun vairamaing commovainta. A leger las condolaziuns gnüdas aint da quaists sco eir da seis Professers Gauchat, Bovet e Jud, tuottas profuondamaing e sinceramaing sentidas, privas da vöds cumplimaints, tuottas sainz' excepziun exprimind la ferma, absoluta sgürezza, cha l'imagina del char defunt nu podrà mai svanir da lur immaint, as s'ha l'impressiun sco sch'els vulessan idealmaing resister al dür destin in que chi stà in lur forza ed al dir: „Eir scha tü il pigliast, nus nun il laschain ir, nus il tgnain clos qua pro nus, perche nus avain dabsögn dad el per nossa vita.“ — Eu nu poss far a main, da reprodüer qualchosa our da quaistas chartas. Ün da seis plü intims amis, A. Erni a Cuaira, in quel mumaint eir el al servezzan e greivamaing ammalà da grippa, as volvaiv' alla mamma del defunt culs plets: „... Am tiefsten ergriffen wurde ich aber von der Nachricht, dass der liebe Marti schwer krank in Frauenfeld liege.

Ich hatte keine Hoffnung mehr für ihn, weil ich wusste, wie sehr seine Kraft durch frühere Krankheiten geschwächt war. Schnell musste meine Frau einen Brief an ihn schreiben, einen letzten Gruss dem lieben Menschen. Ich zitterte im Bett, meine Fieber stiegen wieder! Tags darauf kam der Brief zurück mit der Aufschrift: Verstorben!

So ist's im Militär. Verstorben; mit rotem Stift gestrichen, ein Gewehr weniger; damit basta.

Für uns aber ist er nicht gestrichen; er ist nur in eine andere Form übergegangen. Der Marti bleibt für uns der Marti. Und wenn ihn auch die Flamme verzehrt! Ich müsste ein schönes Stück meiner Jugend austilgen, wollte ich diesen lieben Kameraden vergessen.“

E Dr W. v. Wartburg, cha Lutta rimplazzet per ün tschert temp al seminar Wettingen, s'externa: „Was mich an ihm immer so tief berührt hat, das war seine tiefe, innere Wahrhaftigkeit, diese innere Unmöglichkeit, sich selbst und den andern etwas vorzuspiegeln.“

Paul Scheuermeier, ün dels cumpogns da stüdi inseparabels, chi cun el s'univan minchatant a chantar our dal plain del cour,

disch: „Sein goldlauterer Charakter liess uns nie an ihm zweifeln. Er gehörte zu jenen einfachen, bescheidenen und wahren Naturen, denen man unbedingt vertrauen kann, und in deren Nähe man das ruhige Gefühl der Sicherheit empfindet . . . Seine natürliche Fröhlichkeit machte ihn auch zum gerngesehenen Gesellschafter.“

Il bun giuvan lavuraiva qua dalla daman alla saira e la saira davo tschaina tuornaiv' el a lavurar. Qualchavoutas giaiv' el a chattar il fidà ami, Dr Enderlin. OTRAS voutas gniv' el pro nus in stüva, a'ns tgnair prüvada cumpagnia, fand spass o riand o quintand da seis chars, da seis pluoders, da milli memorias o del bel avegnir chi spetta all'umanità. E cur ch'el pisslantaiva a meis Jonin sün seis schnuogl o faiva pops per el, cur ch'el cuorraiva a dar man, scha qualchosa eira ruot od our d'chalchan in chasa, o a flajar e sustgnair cun buns cusagls, cur ch'inchün nun as sentiva bain; — e cur ch'el gniva, victorius, a far insajar ün toc da seis pan cun paira, appaina survgni dalla posta, pan cun paira cha be sia mamma savaiva far usche bun, — ans paraiva que tuot natüral e chi nu podess esser oter. Pür uossa, ch'el manca, sentin nus il vaira, profuond significat da quaista serviziaivlezza. — Scha qualchün però crajess da podair suppuoner, cha que as trattaiva simplamaing d'ümla suottamissiun, schi as fall'el, ma da gröss. Conrad Martin Lutta avaiva la rain massa taisa per far cumplimaints a dret e a schneister. El eira bain modest e nu giaiva a tscherchar la cuntradicziun; ma interpellà, dschaiv'el sia opiniun cler e net in fatscha a minchün, inferiur o superiur, eir sch'ella nu faiva plaschair al oter — e güst a quels, chi al staivan a cour nu laschaiv'el passar üna sainza dir la sia e suvent cun discrette ironia. Eu ha raramaing viss ün spiert, usche indipendent, chi vess plü gugent renunzià a tuot avantach, co cuorrer davo la gliend ed as sbassar be per l'ajen interess.

Quel di ch'el partit, il spass nu gniva dret da cour. Qualchosa il turmantaiva, ch'el nun eira bun da zoppantar. Passand tras l'aster, det el amo ün'ögliada aint il bureau — e get . . .

„Hoz essans passos bain dastrusch zievavi San Galla e rivos co a Frauenfeld per gnir spedieus probabelmaing als cunfins della Germania, na scu comité da ritschevimaint . . .“ am scrivaiv'el pacs dids davo sia partenza, ed il sulagl nun eira amò sbassà, ch'el eir in let cun ota feivra. Eir el, sco Casanova a seis temp, pativa fermamaing all'idea da nu podair gnir per löng temp plü a'm güdar. Quaist'idea externet el in sia ultima

charta, scritta tremblant, in quellas, ch'el ha dictà ad oters; e quaist'idea repetet el a sia sour Betty, pac ant co tour cumgià per adüna dad ella e da nus tuots.

E quel löet davo la scrivania, el ais darcheu guaivd. Eu sun sulet, sulet aquà, sulet dappertuot! Chi mà sa novas da nus? El stovet ir pro'ls oters. — Ma il spiert dels trais fedels, chi dettan a noss'ouvra la megldra part da sai sves, as mouv'adüna tanter las millieras da notizias, chi per uossa fuorman amo be ils crüis elemaints dad ella. Üna vouta cha quaists elemaints s'averan intretschats armoniusamaing in ün esser nouv, ün corp vivaint, lura as spievlerà in l'orma da quaist eir quella da seis fauturs defunts.

Ils amis da Cuaira da Dr Lutta regalettan in memoria sia alla mamma bandusa üna stupenda reproducziun del quader „Werden“ da Segantini. In quaista lur gentila idea s'han els demossats degns del degn ami. Sfögliand tanter il rich laschit manuscrit del chönsch collaboratur nu ha eu mai gnü il sentimaint del „perir“, del „Vergehen“; quaists fögls palpitan da vita e cur ch'els saran stampats, lura pür nascherà lur autur per quels, chi nu l'han cognoschü ed as muosserà ad els in tuot sia grandezza. Oh, schi al füss almain stat concess da cumpletar e glimar sia dissertaziun, profitand da nos rich material, sco ch'el vulaiva far e sco ch'el fet fingià per üna pitschna part dad ella!

Ils dids, ch'el podet dar a noss Dizionari tuot sia granda experienza, seis vast savair e sia chod'amur per nos vegl pled füttan quintats, ma el avaiva dat fingià dalöng dinnan la plü buna part da sai a noss'ouvra. Dal 1911, cur ch'el cumanzet sia raccolta a Bravuogn infin a sia ultim'ura as po dir ch'el lavuret per nus. La jerta ch'el ans ha laschè ais, ultra a sia bella dissertaziun:

1. Var 15 grandas s-chacclas d'material, cuntgnand ils zettels ordinats alfabeticamaing da divers puncts da vista cun granda chüra seguond ün sistem fich pratic, pel register dels plets trattats in sia dissertaziun ed eir oters. El mettet insembel tuot que ch'el podet raccogliet del vocabolari da Bravuogn e contuorns. Ils zettels sun provists da rinviemaints als paragrafs da sia dissertaziun e dad otras publicaziuns, sco eir della definiziun del pled ed otras spiegaziuns fich ütilas.

2. Üna da quaistas s-chacclas cuntegna ün register cumplet del material del Vokalismus da Huonder ordinà alfabeticamaing davo etymons. — Puchà cha Melcher ha incorporà seis register, chi eira ordinà seguond ils plets rumantschs a nos material. Quaistas duos lavuors podessan dar üna publicaziun fich ütila per podair utilisar plü bain l'ouvra geniala da Huonder.

3. Raccoltas foneticas cumpletas del material del questunari pitschen fonetic da Dr Planta per las seguintas localitats: *Bravuogn, Latsch, Stuls, Uors la Foppa, Alvagne, Filisur, La Punt* (Engiadina), *Cunter, Sla Maria* (duos sogets), *Müstair*.

4. Register alfabetic dels chavazins tudais-chs del questunari pitschen da Dr Planta. — Quaista classificaziun, chi nun ha dat pitschna lavur, ais per nus straordinariamaing pratica.

5. Pitschnas raccoltas d'excerpts our da Gartner, Ascoli, da lectüras diversas ed aignas observaziuns. Sfögliand quaistas m'inacorschet, ch'el sfrüttaiva tuot a seis intent; eir nossas conversaziuns linguisticas.

6. Ün schema confruntativ da tuot las transscripciuns foneticas dellas oubras, dissertaziuns etc. trattand il rumantsch, da Böhmer infin als plü giuvans.

7. Fotografia cumpletta del drama „Susanna“ davo il manuscrit Egerton (L.) del Museum Britannic da Londra. Cf. eir la publicaziun del medem tras Ulrich, Arch. glott. ital. IX.

8. Ultraque divers fögls volants cun observaziuns da tuottas sorts. Siand stat fich occupà davo il decess del valorus combattant per la soncha chosa, nu podet eu repassar cun precisun tuot seis laschit. — Sch'eu vess da chattar qualchosa d'importanza, schi and rendess eu quint in meis rapport del an chi vain.

Eir d'ün'otra jerta ans podain nus allegrar, d'üna jerta eminentamaing pietusa. Il Sig. architect *Salomon Schlatter* ha generusamaing surdat al Idiotikon tuot il material manuscrit cuntgnand noms locals grischuns e della part sangallaisa, ch'ha mantgnü blers noms rumantschs, sco eir qualchosetta da noms botanics del Sig. Cussgl. scolastic Sangallais *Theodor Schlatter*, quel commerciant da grand cour e da vast orizont, chi s'acquistet merits infits per la scienza natürala e per ils stüdis sur ils noms locals sangallais d'origen neolatin. Bler da quaist material sarà fingià stat trattà in sias bellas publicaziuns, oter al servit be da cungal. Precius per nus sun pustüt duos toms da

passa 100 paginas l'ün, cuntgnand lungas glistas alfabeticas da noms da champagna grischuns, sangallais e del Vorarlberg, tuts our da chartas, cudeschs, documaints ed in part eir raccolts s vess o tras persunas fidadas, surtuot J. B. Stoop da Flums. Eu exprim eir in nom della Società reto-romantscha, della commissiun filologica ed eu crai da podair il far eir in quel da tuot il pövel grischun al buntadaivel donatur ils plü sentits ringraziamaints. — Possa el servir d'exaimpel eir als noss. — Il laschit füt laschà a condiziun da surdar il material, üna vouta utimadas las lavuors del Dizionari, alla Biblioteca chantunala grischuna.

Nus avain bler da far cun *quantitats* e natüralmaing eir cun infinida repetiziuns. Otramaing nun as podess realizar l'idea d'obtgnair il material nel möd il plü cumplet pussibel. Üna pitschna raccolta, chi as distingua exclusivamaing tras la *qualità*, ans ais statta missa a disposiziun. Que as trata d'excerpts tuts our d'üna raccolta da plets vegls, rars da Ftan, tramissa da Sig. Rev. Nic. Vital da Ftan, l'an 1881 a Prof. Böhmer ed uossa incorporada alla biblioteca da Berlin, plets in buna part nouv del tuot o notats be pro Champell od oters vegls e da grandischm'importanza geografic-linguistica, sco *glüschara* Salamander, semantica e fonetica.

Ma be da jertas nun ans cuntantetna. Cun tuot ils trists evenimaints e tuot las malattias, la charestia da material etc. las lavuors gettan inavant normalmaing.

Sco minch'an gnittan eir nel 18 tramissas nouv *spediziuns als Sig. correspondents*, da pag. 1076 a pag. 1363. — Finits ils verbs, gnit landervia ün chapitel amo pü greiv dal punct da vista semantic, sinonimic, ed in part eir morfologic, ils adjectivs. Eir quaist chapitel va uossa vers la fin, tant cha da l'otra vart del s-chür tunnel cumainza ad entrar ün raz da glüsch, da spranza cha la fin della raccolta nu sia plü fich lontana. Daspera a quaists adjectivs, dumandet eu oura occasiunalmaing eir ils prenom, tant per avoir ün fuondamaint ant co chi vegna la lavur da Dr Planta. — In October dumandettan nus in üna circulara ils noms locals, da territori, da muntas etc. e la raccolta, chi natüralmaing nu po esser definitiva, nun aviand nus per mincha comün ün correspondent, e siand la chosa be üna prüma prova, — and füt tala d'ans sodisfar discrettaing.

Concentraziun da pag. 900—921 (avoir) e da pag. 940—943 e da pag. 980—987. Ils intervals tanter las pag. avettan lö per motivs tecnicos, chi dumandessan massa bler spazi per esser cleramaing exposts. Ün dad els ais, cha as trattand qua dels verbs, e da lur conjugaziun, as stovaiva lavurar oura il material, nà be il concentrand sün zettels, ma mettand sü tabellas, chi dumandan grandischma lavur e fich bler temp e chi pon gnir compiladas be dal redactur. Da quaistas tabellas mettet eu sü infin uossa set sur dels pronomes persunals e ses pel verb auxiliar *esser* ed üna na cumpletta dels infinitivs in -iar (*nettiar*, *sbondriar*, *turpiar* etc.). Zettels verds: circa 2000; albs intuorn 500. Eu nu sa, scha'l Dr Lutta ha notà il nommer da sias ultimas concentraziuns, ma el po variar tuot il plü da var 100 zettels.

Classificaziun: Ordinà e miss la granda part, ma nà tuots, in s-chacclas 1300 zettels albs copiats da Casanova, 7500 excerpts meis tras Sig. Dr Lutta.

Ordinà e miss in faschas: 119 pag., da 1100—1219.

Excerpts: Eu am mettet landervia vi dell'ouvra fundamentala: *Bifrun*, L'g Nuof Sainc Testamaint etc. e l'excerptet cunfruntand l'original del 1560 cun l'ediziun da Gartner. L'excerptar ün'ouvra simla rappreschainta üna lavur fich granda, stovind dar a bod tuots ils excerpts grandas provas da text, e stovind esser fich prudaints nel sursigilir tschertas fuormas, fingià notadas plüs voutas e chi as preschaintan da nouv suot ün oter aspect. — Bleras jadas as vaina nel cas, da's inrüclar fich d'avair spargnà quel zich fadia e temp, aviand dabsögn della ditta fuorma in quel context, per spiegar tscherts fenomens fonetics, morfologics, semantics o d'oter gener e nu saviand plü co far a la chattar. — Eir ais que impussibel da lavurar pro üna tala intrapraisa be mecanicamaing, sainza as fermar a refletter sur da tschertas appariziuns, chi fan vair profuondamaing nella storia della lingua. Mia intenziun eira d'expuoner mias observaziuns da quaist gener, ch'eu notet regularmaing, in quaist rapport. Tanter oter notet eu eir üna glista da fals da stampa dell'ediziun, ch'ün po nomnar straordinariamaing correcta, da Gartner. Il spazi nun am permetta per quaista vouta da publichar il dit stüdi. Eu copiet infin uossa var 3200 excerpts, sainza podair finir. I resteran amo var 1000 da copiar. — In plü finit eu il *Glossarium Sentinum* copiand amo 2000 fögliets, in tuot circa 3000. *Ischi XV*, 500 fögliets, *Calvenzan*, In Cvort muossamaint etc. 80 fögliets. In plü excerptet

nel Archiv da Sent dals plü vegls documaints, part eir latins, var 500 zettels. Eir copiet eu e controllet oralmaing, notand las fuormas pronunziadas, our dels cudeschs d'impostas diversa tschientinera da noms locals, da champagna, chi stovessan esser bod cumplets, tscherchet lur fuormas veglias nellas pergiaminas latinas, sco eir in diversas rumantschas ed in trastüts vegls etc. Pro quaist'occasiun notet eu eir ils noms da famiglia ed otras chosas. Quaistas lavuors nu sun amo finidas. Eu stovrà cuntinuar landervia quaist an chi vain, cur ch'eu tuorn sü Sent. Ün früt dad ellas ais mia publicaziun in quaistas Annalas sur della plü veglia pergiamina rumantscha del Archiv da Sent.

Collecziuns sistematicas sül terrain. Il momaint eira tuot oter co propizi per far talas. Cun tuot que avaiv'eu l'intenziun d'amfermar ailch eivnas sü d'Ardez, ingio, causa il deces da nos excellent correspondent da buna memoria, il Sig. Pres. Clagluna, nus eschan dad ün pêr ans sainza collaboratur, e sü Susch, ma causa la zoppina, stovet eu interromper la collecziun davo pac plü co ün'eivna ed — internà a Sent — am mettet vi dels dits stüdis al Archiv, tant ch'eu crai cha quaist internamaint plü o main volontari, sia stat plü da nüz co da dan.

Il spazi nun am permetta per quaist an amo da dar la glista impromissa dels noms da noss Sig. collaboratuors. Spettain damaja sül prüm an da pasch e sperain, ch'ella vegna buna per tuots ils povers pövels, chi nu sun cuolpa dellas nardats dels grands.

